

OPPONENSI VÉLEMÉNY

Karácsony András: *Döntés és hagyomány*
című MTA doktori műről¹

I.

A szerző az 1980-as évek elejétől foglalkozik társadalomelméleti, politikai filozófiai, jogelméleti kérdésekkel. Kandidátusi disszertációját 1990-ben védte meg, melynek témája Niklas Luhmann társadalomelméleti felfogásának az elemzése volt. Jogelméleti érdeklődése legfőképp a természetjog(tan) és jogpozitivizmus 20. századi polémiájának a vizsgálatára, elsősorban Gustav Radbruch második világháború utáni jogpozitivizmus kritikájának és az erre vonatkozó későbbi reflexióknak az elemzésére terjedt ki.² Mindezeket túl foglalkozott a doktori disszertáció témájába vágó további kérdésekkel, így jogi értelmezéssel, jogi hermeneutikával, illetve Jürgen Habermas társadalomelméleti felfogásával.³ Végül meg kell jegyezni, hogy a 2000-es évektől kezdődően behatóan kutatta Carl Schmitt jog- és politikai filozófiai munkásságát.⁴ Vizsgálódásai során a jog és a politika világában megkerülhetetlen kérdéskör, a döntés problematikája felé fordult a figyelem. A szerző műve bevezetőjében említést tesz arról, hogy doktori disszertációja megírása során három, korábban megjelent könyvében tett megállapításaira nagyban támaszkodott.⁵

II.

A doktori műnek az MTA Doktori Szabályzat 37. § (3) bekezdésébe foglaltak szerinti megfelelésről

1. Témaválasztás

A szerző disszertációját a következő mondatokkal kezdi: „*A döntés fogalma arra utal, hogy világunkat a lehetőségek világának fogjuk fel, és fontosnak tartjuk, hogy ezen belül milyen*

---

¹ Opponensi véleményemet Karácsony András *Döntés és hagyomány* című MTA doktori művéről a Magyar Tudományos Akadémia Doktori Tanácsának 2024. január 16-án kelt felkérése alapján készítettem el. A doktori mű nyomtatásban megjelent változata képezte az opponencia tárgyát. Vö. Karácsony András: *Döntés és hagyomány*. Századvég Kiadó, Budapest, 2019. (A szövegben található hivatkozások a nyomtatásban megjelent műre vonatkoznak.) A könyvből korábban egy szemelvény közlésre került. Vö. Karácsony András: *Döntés és hagyomány. Kommentár*, XIII. évf. (2018) 3-4. sz. 15-17. o.

² Vö. Karácsony András: *Természetjog-jogpozitivizmus vita a háború utáni német gondolkodásban*. In: Karácsony András: *Jogfilozófia és társadalomelmélet*. Pallas Stúdió – Attraktor Kft., Budapest, 2000. 30-74. o.

³ Utóbbira lásd Karácsony András: *Eljárásbeli racionalitás és a társadalomkritika lehetősége* (Jürgen Habermas). In: Karácsony András: *Jogfilozófia és társadalomelmélet...* 127-153. o.

⁴ Vö. Karácsony András: *A jog társadalomelméleti leírása*. In: Karácsony András: *Jogfilozófia és társadalomelmélet...* 154-200. o.

⁵ Vö. Karácsony András *Bevezetés a tudásszociológiába*. Osiris-Századvég, Budapest, 1995.; *Jogfilozófia és társadalomelmélet*. Pallas Stúdió-Attraktor Kft., Budapest, 2000.; *A jogtudomány teleológusa. Carl Schmitt politikai teológiája*. Attraktor, Gödöllő – Máriabesnyő, 2016.

megkülönböztetést teszünk, és ezt követően, a különbségtevés által strukturált helyzetben mit választunk ki cselekvésünk megvalósításához. A döntés az elvileg kívánatos és reálisan lehetséges közötti különbség áthidalója. Amikor szabadságról, választásról beszélünk, akkor ehhez a döntés is hozzátartozik.” (7. o.) Azaz a politika és a jog világában alapvető kérdésként felmerülő, az egyént, illetve a társadalmat a mindennapokban érintő, az érintettek életét befolyásoló döntés kulcsfontosságára hívja fel a figyelmet, mely szoros kapcsolatban van a választás szabadságának problematikával. A disszertáns művében a decizionizmust állította középpontba, több jelentős szerző erre vonatkozó felfogását rekonstruálta és elemezte, mindezt komplex és mély elméleti keretben, ami komoly hozzájárulás a politikai és jogi döntések természetének jobb megértéséhez. A szerző explicit módon megállapítja, hogy a döntéseméleti szakirodalom azon szeletét kívánja elemezni, amely a gondolkodástörténetben mindeddig háttérbe szorult. A tézisfüzetben a szerző ekképp fogalmaz: „könyvem két főszereplője Carl Schmitt és Niklas Luhmann”, akik különbözőképpen viszonyultak a jog világa és a döntés kérdéskörének kapcsolatához. Míg Schmitt „külső”, addig Luhmann „belső” szempontot érvényesített vizsgálódásai során. A témaválasztás kapcsán fontos utalni arra, hogy olyan elméleti kérdéskör tárgyalásáról van szó, amely nemcsak a jog-, hanem politikatudomány tárgykörébe tartozik, pontosabban a jog- és politikai (társadalom) filozófia kapcsolódási pontjait vizsgálja a döntésprobléma vonatkozásában. Általánosságban megállapítható, hogy Karácsony András műve a hazai kortárs szakirodalomban jelentős helyet foglal el.⁶

2. A doktori mű felépítése

A szerző 179 oldal terjedelemben, 238, alkalmanként terjedelmes magyarázó lábjegyzet kíséretében fejti ki téziseit. A disszertáció előszóból, kilenc fejezetből és felhasznált irodalom jegyzékéből áll. A viszonylag terjedelmes előszóban Karácsony exponálja a művében tárgyalt kérdéskört, továbbá elhatárolja egymástól a különböző kontextusokban és tudományterületek által vizsgált döntés-problematika csoportokat, így a mindennapi életben, a vallás világában, a fegyveres testületek működésében, a pszichológiai, a szociálpszichológiai, a szervezetszociológiai, a közgazdaságtani vonatkozásokban, valamint általában a társadalomtudományi (szociológia, politika) vizsgálódások során felmerülő döntési helyzeteket. Mindezeket túl a disszertáció szempontjából alapvetően fontos vonatkozásként említi a jog világában, a morálfilozófia, illetve külön a filozófia által vizsgált döntési szituációk megkülönböztetését. Ezt követően a szerző két társadalmi részrendszerre (jog és a politika) koncentrálna fejti ki téziseit.

Az első fejezetben a döntésprobléma szellemi (történeti) háttérének ábrázolására kerül sor, ahol szó esik az eszmetörténeti, a politikai, a jogi és az általános döntéseméleti kontextusról. A második fejezetben Carl Schmitt, mint a decizionista felfogás klasszikusa, a harmadik fejezetben, „döntés és kontingencia” alcímmel Niklas Luhmann rendszerelméleti megközelítése kerül a vizsgálat középpontjába. A negyedik fejezetben Jürgen Habermas társadalomelméleti teóriájában a diskurzuselv működését, illetve a deliberatív jogfelfogásában a konszenzus kereséssel összefüggő döntés kérdéskörét elemzi. Az ötödik fejezetben John Rawls társadalomelméleti nézeteiben az igazságosság és a döntés összefüggéseit tárja fel. A hatodik fejezet Alfred Schütz

---

⁶ Erről tanúskodnak a nyomtatásban megjelent műről szóló recenziók. Vö. Gyulai Attila: A decizionizmus megvalósítása. *Politikatudományi Szemle*, XXVIII. évf. (2019) 4. sz. 155-160. o.; Szalai Zoltán: A döntés kockázata. *Kommentár*, XIV. évf. (2019) 4. sz. 159-160. o.

(és Harold Garfinkel) által képviselt fenomenológiai hagyományt, a döntés mindennapi életben érvényesülő racionalitását elemzi. Végül zárásképpen, a három hátralévő (7-9.) fejezetben a döntésprobléma analitikus elemzésének lényeges vonatkozásait, így a „döntés és hagyomány”, a döntés és emlékezet, végezetül pedig a döntés és felelősség viszonyát tekinti át a szerző.

A disszertáció stílusa kiváló, az olvasót figyelmes befogadásra készíti. Nyomtatásban megjelent műről lévén szó betűelütés és egyéb értelemzavaró pontatlanság a műben nem fedezhető fel, ami a szerzőn kívül a kiadót is dicséri.

3. A szerző által alkalmazott módszerek

A szerző a művében, illetve a tézisfüzetben nem tér ki külön a disszertáció írásakor alkalmazott módszerek bemutatására. Ugyanakkor egyértelműen megállapítható, hogy vizsgálódásai során a modern társadalomelméletben, a politikai- és jogfilozófiában használatos módszerek nyújtotta lehetőségekkel él. Fontosnak tartom kiemelni a szerző hatástörténeti fejtegetéseinek értékességét.

4. A szerző által felhasznált szakirodalom

A mű végén található irodalomjegyzékben 193 tétel szerepel, melynek túlnyomó többsége német nyelvű, de a magyar mellett találunk néhány angol és francia szakirodalmi utalást. Hiányérzet csupán a hivatkozott hazai, főképpen ítélkezéselméleti irodalom szerény jelenléte miatt keletkezik az olvasóban. Említésre érdemes, hogy a bírói ítélkező tevékenységben fontos szerepet játszó döntéshozatal kérdéskörének monografikus feldolgozása terén a magyar szakirodalomban az utóbbi években jelentős publikációk születtek.⁷ A disszertáció ennek bemutatására nem igazán vállalkozott. Ugyancsak e helyen kell megemlíteni, hogy amikor a szerző a közvélemény döntéseket befolyásoló szerepéről és általában a nyilvánosság modern kori szerepéről többek között Luhmann, Habermas és Boudieau kapcsán értekezik (vö. 27-31. o.), egy lábjegyzet erejéig sem utal arra, hogy a 20. században voltak olyan magyar jog-, állam- és politikaelméleti gondolkodók (pl. Horváth Barna, Ottlik László), akik mind erről már ideje korán (az 1930-as és '40-es években) értekeztek.⁸

---

⁷ A legfontosabb szerzők közül kiemelésre méltó: Varga Csaba, Szabó Miklós, Szigeti Péter, Györfi Tamás, Bódog Mátyás, Bencze Mátyás, illetve a fiatalabb generációhoz tartozók közül Dely Gergely, Ficsor Krisztina és Pödör Lea. A vonatkozó tanulmányok tekintetében még népesebb szerzői kört lehetne felsorolni, illetve hivatkozni.

⁸ Vö. Horváth Barna: *A közvélemény ellenőrzése*. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1939.; Politikai nevelés és politikai propaganda. *Szociális Szemle*, I. évf. (1940) 41-46. o.; A láthatatlan ember. *Délvidéki Szemle*, I. évf. (1942) 6. sz. 226-233. o.; *A közvélemény vizsgálata*. Acta Univ. Francisco-Josephina Kolozsvár. Juridico-Politica 8. Kolozsvár, 1942.; A közvélemény megszólaltatása. *Közvélemény. A Magyar Közvéleménykutató Intézet Szemléje*, 1946 (január) 3-5. o.; Ottlik László: Politikai rendszerek. In: *A mai világ képe*. II. köt. *A politikai élet*. (Szerk.: Kornis Gyula, Gratz Gusztáv, Hegedűs Lóránt, Schimanek Emil) Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 371. skk o.; *Bevezetés a politikába*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, é. n. [1942] 35. skk o.

A hivatkozott bibliográfia példaszzerű, mindenben megfelel a tudományszak alapvető szakmai sztenderdjeinek. Mindez természetesen nem meglepő, hiszen egy neves hazai könyvkiadónál megjelent munkáról van szó.

Fontosnak vélem megjegyezni, hogy a disszertációként benyújtott mű – álláspontom szerint – a szélesebb művelt olvasóközönség igényeihez igazodva alkalmanként nem tekintette elsődleges feladatának a leírt elméleti megközelítések, vagy azok hatástörténeti vonatkozásai, illetve a kritikai reflexiók elemzése során az állam- és jogtudományokban indokolható, alaposabb bibliográfiai hivatkozások/utalások feltüntetését. A szerző nem egyszer esszéisztikus jelleggel kifejtett gondolatmenetét és az alkalmazott hivatkozási apparátust vélhetően a kiadói szándékok motiválhatták. (Erre jó példa a mű 7. – összefoglaló jellegű, és egyébként leginkább gondolatébresztő – fejezete.) Az általam „hiányosságnak” nevezett megállapítással ugyanakkor nem biztos, hogy egyetértenek a téma iránt érdeklődő „társ” társadalomtudományi diszciplínák képviselői.

5. A doktori mű főbb tudományos eredményei, újdonságai – kritikai reflexiók

Karácsony András művének legfőbb érdeme, hogy a hazai szakirodalomban elsőként vállalkozott a jog és politika összefüggésrendszerében a döntés szerepét bemutató átfogó, monografikus igényű áttekintésre. Vizsgálódásainak interdiszciplináris jelléből adódóan a szerző egyértelmű lehatárolásokra „kényszerült”, amit bölcsen tett, hiszen így tudta kezelhető keretek között tárgyalni disszertációja témáját. Az opponensi szerepből adódóan a következőkben elsősorban kritikai reflexióimat fogalmazom meg a művel kapcsolatosan, ezzel kívánok a már kialakult tudományos diskurzushoz néhány gondolattöredékkel hozzájárulni.

A szerző az első fejezetben a döntésprobléma szellemi hátterének bemutatásakor „a demokrácia jelenleg működő formájára” utalva a jogi és politikai megfontolások összefonódásáról tesz említést. Kijelenti, hogy „[a] demokrácia és a jogállam elve mint egymást kölcsönösen korlátozó politikai és jogi elv határozza meg a politizálás és a jogalkotás-jogérvényesítés kontextusát, melyek között folytonosan harmóniát kell teremteni.” (25. o.) Majd megjegyzi, hogy a politikai nyelvezetben összemosódik a két fogalom, mintha szinonim fogalmak lennének, holott rá kell mutatni a két terület ellentmondásaira. Karácsony mindkét fogalom esetében a klasszikusnak nevezhető jelentésből indul ki. A demokrácia vonatkozásában a többségi akarat érvényesüléséről beszél, a jogállam esetében pedig azt hangsúlyozza, hogy az hagyományos értelemben nem jelent mást, mint hogy „a jogszabályok [...] csak a jogban előírt módon, az abban megjelölt intézmények által változtathatók” meg. Ez utóbbi a szerző szerint nem más, mint a demokrácia „korlátozása”. Sőt – megállapítása szerint – az utóbbi évtizedekben nemcsak formai, hanem tartalmi kritériumok („jogelvek”) alapján is korlátozhatják a demokráciát. Érdemi kontextus nélkül idézi az „egy bíró semlegesítheti a választáson nyertes milliók akaratát” (vö. Pokol Béla) álláspontot, illetve az „örökkévalóság klauzula” (pl. német Alaptörvény 79. §-a) alkalmazását. E problémakör megért volna némileg árnyaltabb kifejtést; beleértve az ún. többségi akarat természetének, kialakulásának, befolyásolásának kérdéseit, illetve a bírói döntés legitimitációjának és túlzott hatalmi szereplővé minősítésének teóriáját érintő kortárs álláspontok bemutatását. A szerző „strukturális dilemmát” említ, melynek feloldását nem tartja elképzelhetőnek, csupán valamilyen „aktuális harmónia megteremtésére” irányuló folytonos kísérletet lát megvalósíthatónak. Ez utóbbi megállapításával lehet azonosulni, ugyanakkor a döntés természetének

vizsgálata az említett esetekben megkívánta volna azt, hogy a két jelenség szembeállításakor arról is szó essen, hogy a többségi akarat (nevezhetjük bölcs) döntésének (mely mögött történelmi tapasztalatok is meghúzódnak) eredményeképpen kerülnek be az alkotmányok szövegébe a „népuralmat” mégis csak korlátozó elvek és intézmények, így a joguralom, vagy az örökkévalósági klauzulák.

Hasonlóan több és alaposabb kifejtést érdemelt volna a közvélemény döntést befolyásoló szerepének bemutatása. Az esszéisztikusra sikerült „elemzés” (vö. 27-31. o.) röviden felvillantja a modern tömegkommunikáció világában formálódó „valóságkép” hatásmechanizmusát. A szerző néhány oldalas tárgyalás után azzal zárja le mondandóját: „Ugyanakkor a közvéleménynek nevezett jelenséggel kapcsolatban érdemes fenntartani a kétely lehetőségét.” (31. o.) A részletesebb indokokról a továbbiakban nem olvashatunk.

A döntésprobléma szellemi háttérének jogi kontextusát felvillantva a szerző „néhány fontosabb megállapítást” hivatkozik, melyek azt jelzik, hogy a jogi döntést nem lehet egyszerűen szillogisztikus logikai következtetésnek tekinteni. Némiképp esetlegesnek tartom az e helyen egymás után, néhány bekezdésben ismertetett jogtudósok nézeteit. Így például nem világos teljesen, hogy mi indokolja Leibniz jogtudományi rendszertanának a rövid bemutatását, vagy Carl Savigny *Systems des heutigen Römischen Rechts* című művében a jog rendszerszerű felfogására és az értelmezés tanára öt mondatban utalni. Ugyanakkor Jeremy Bentham és John Austin kapcsán a jogalkotás döntés jellegét elsőként hangsúlyozó elmélet jelentőségét két mondatnál többen is lehetett volna részletezni. Ezt követően a 20. század közepére ugorva olvashatunk magyar jogtudósok által kifejtett néhány vonatkozó tézisről, illetve a szerző ezekből levont következtetéseiről. Szabó József és Bibó István egy-egy tanulmányára történik itt utalás. Szabó esetében örömmel olvastam az angolszász, de még inkább amerikai jogi realizmus szemléletmódját – elsősorban Jerome Frankot – idéző jogi/jogászai formalizmus kritikát, mely az előzőkhez képest bővebben került kifejtésre. Szabó ez irányú elméleti munkássága értékelésének már van jelentékeny hazai irodalma, amit fontos lett volna hivatkozni. Ugyancsak kiemelésre érdemes, hogy a jog (beleértve a jogalkalmazást) és a logika/logikum kapcsolatának a tanulmányozása az 1920-as évek végén a magyar jogfilozófiai gondolkodást foglalkoztató kérdés volt. Moór Gyula egyik korabeli kismonográfia terjedelmű művében elemzés tárgyává teszi a problémakört. E helyen indokolt lett volna *A logikum a jogban* című 1928-ban megjelent művére utalni.⁹

Ugyancsak rendkívül általános, jelzésszerű utalásokkal szembesülünk a következő oldalakon (vö. 38-39. o.), amikor szó esik Herbert Hart és Ronald Dworkin egymással vitatkozó nézetei kapcsán a jogalkalmazásban megjelenő döntési elemekről, illetve egy Varga Csaba tanulmányban bemutatott finn nemzetközi jogász, bizonyos Martti Koskenniemi véleményéről, aki szerint a nemzetközi jogban nincs decizionizmustól mentes tér (vö. 39. o.). A szerző az említett vázlatos gondolatok felidézésével elégségesnek tartotta érzékeltetni, hogy a jog területén a döntés jelentősége milyen hangsúlyos. Végül a – vizsgálódásai szellemi háttérének nevezett – döntéselmélet elmúlt fél évszázados „sikertörténetét” vázolja fel röviden, helyesebben Anthony Downs 1950-es évek legvégén kidolgozott demokrácia-elméletében kifejtett gondolatok rekonstruálásával a politikai döntések racionális döntésként való értelmezését mutatja be.

---

⁹ Moór Gyula: *A logikum a jogban*. Magyar Filozófiai Társaság, Budapest, 1928.

Karácsony művének második fejezetében Carl Schmittet, mint a „döntés prófétáját” említi, aki még az első világháború előtt értekezett a bírói döntéshozatal természetéről. A *Gesetz und Urteil* (1912) című első jelentősebb, de kevésbé ismert könyve gyakorlati jogelméleti kérdésekkel foglalkozik és a bírói döntés helyességét vizsgálja. Schmitt, aki a „jogtudomány teológusaként” aposztrofálta magát, mindvégig vallotta, hogy minden munkáját jogászként írta és művei elsősorban jogászoknak szólnak, így indokolt lett volna, hogy a bírói döntés, mint egyedi aktus helyességének egy vélelmezett konszenzusra való visszavezethetőségéről szóló felfogását a szerző behatóbban elemezze. (Vö. 45-46. o.) Ezt követően ismerteti Schmitt későbbi írásait (*Die Diktatur* [1921], *Politische Theologie* [1922], *Verfassungslehre* [1928], *Legalität und Legitimität* [1932]), melyeket úgy mutat be, mint a politika területén megjelenő döntés elemzését, ami természetesen a jog világával is érintkezik. Az említett művekben került kidolgozásra és bemutatásra a schmitti „szuverén diktátor” nevezetes „végső döntése”, az ún. döntésmonopólium, mely végső soron a kivételes állapotról való döntésben kulminálódik. Karácsony egyértelművé teszi, hogy Schmittet a jogi normából nem levezethető döntés érdekeltte, mert ez teszi valódi szuveréné a szuverént. Ugyanakkor a Schmitt által is ismert történelmi példákból megállapíthatjuk, hogy az ilyen jellegű és természetű döntések általában jogi „természetűek” voltak. Az „alkotmányos rend” felfüggesztése az esetek többségében normatív aktus formájában következett be, és ez akkor is igaz, ha a szerző kijelentését, mely szerint „[a] jog felfüggesztése *ugyanis nem jogi, hanem politikai kérdés*” (51. o.) nehezen lehet vitatni, mint azt sem, hogy a jog és politika ezer szállal összefonódó fenomének, mely a modern jogelméletben általános vélekedésnek számít. Néhány sorral később, Karácsony helyesen állapítja meg, hogy „[a] kivételes állapot [...] nem csupán politikai-szociológiai jelenség, hanem jogi jelenség is, mivel a létező (a felfüggesztett) és a jövőbeli jogra gyakorol hatást.” (Uo.) Ugyanakkor vitára inspirál az a Karácsony által említett analógia, amikor a Gustav Radbruch-féle formulára hivatkozik, és azt a jog „felfüggesztésének” egy speciális válfajaként emlegeti. Úgy vélem, hogy Radbruch csupán az igazságosságnak „elviselhetetlen mértékben ellentmondó” pozitív jog „jogi minőségét” kérdőjelezte meg, és helyébe a természetjog normáinak évszázadok alatt kidolgozott, az emberi és polgári jogok nyilatkozataiban, alkotmányos dokumentumokban (konszenzusus módon) kifejezést nyert szilárd magját állította.

A szerző Schmitt kapcsán kitér a korabeli kortárs reflexiókra, így Karl Mannheim és Karl Löwith nézeteire, illetve az állam-, politika- és jogelméleti szerzőket máig foglalkoztató interpretációkra és kritikákra. A schmitti kivételes állapot teória hatástörténetéből Friedrich Koja és Giorgio Agamben gondolatait idézi fel. Kettejük közül Koja „szükségállapot” versus „kivételes állapot” teóriája tűnik az opponens számára a letisztultabb megközelítésnek, mellyel abból a szempontból is azonosulni lehet, hogy az elméleti megkülönböztetésre jó példa az 1933-as hitleri „A nép és az állam védelméről” szóló (felhatalmazási) törvény, vagy a közelmúlt kevésbé dicsőséges történéseit lehetővé tevő 2001-es amerikai „hazafias törvény” (USA Patriot Act). Vagyis normatív jogi rendelkezések tették/teszik lehetővé a kivételes-/szükségállapot viszonyainak „kihirdetését”. Ugyanakkor maximálisan egyet tudok érteni a szerző azon megállapításával, hogy „[a] kivételes állapot irritálja és egyúttal inspirálja a jogászt. A kivételes állapotban mint hiányban és mint senkiföldjén meglátja a jogi szabályozás fontosságát és egyúttal a jog határait is.” (64. o.)

Karácsony viszonylag nagy terjedelemben tárgyalja a Luhmann rendszerelméleti megközelítésében jelentős szerepet játszó döntések funkcióját. Teszi ezt elsősorban a szervezetek, illetve a jog mint társadalmi részrendszer viszonylatában. Némiképp zavaró az olvasó számára, hogy e

fejezetben nem mindig világos, hogy mely gondolat származik Luhmanntól, illetve melyek a szerző interpretáló, vagy éppen saját meggyőződését tartalmazó kijelentései. Mindez vonatkozik az értelmezést alátámasztó példákra és azok magyarázatára (pl. tervezés és célelés az államadósság csökkentésére). (Vö. 77. o.). A jog mint a funkcionálisan differenciálódott modern társadalom egyik funkciórendszere a jogszerű/jogszerűtlen bináris kód alapján értékeli az emberi cselekvéseket, ami valójában döntés, az aktuálisan érvényes/hatályos jogszabályok alapján. Luhmann a jogot társadalomelméleti perspektívából magyarázva a jog strukturális változékonyságát, mint alapvető képességét emeli ki. A jog pozitivitásának nevezett képesség mögött ott van a döntési elem, a hatályos jog megváltoztatása/módosítása, mely a modern társadalom és jog sajátja. Mindez természetesen felveti a szerző által érintett kérdést, azaz, hogy a jog pozitívulódása jelentheti-e akár a politika folytonos „beavatkozását” állami „önként” formájában. A jog hosszútávú kiszámíthatóságát (jogbiztonság) a luhmanni „autopoietikus jogrendszer” felfogása garantálja, hangsúlyozva, hogy a politikai befolyás a meglévő jogi normák betartásával (jogállamiság) valósítható meg. A modern társadalom jogában a döntési folyamatok – akár a jogalkotásra, akár a jogalkalmazásra gondolunk – „eljárások” (jogi eljárások) formájában mennek végbe. Ugyanakkor ezeknek a döntéseknek a racionalitását például a törvényalkotás során a parlament, mint politikai szerv befolyásolja. A szerző joggal veti fel a luhmanni elméletben nem eléggé exponált döntésért való felelősség problémáját, melyet nem csupán az individuummal, hanem egy szervezettel szemben is meg lehet állapítani. (Vö. 87-89. o.) Ennek részletesebb tárgyalását szívesen vettem volna!

A negyedik fejezetben kerül sor a Jürgen Habermas társadalomelméleti megközelítésében meghatározó szerepet betöltő diskurzus során kialakuló egyetértés létrejöttének és abban a döntés szerepének a vizsgálatára, a döntés mögötti érvelés jelentőségének bemutatására. A szerző az előző fejezetekhez képest jóval több hivatkozás közbeiktatásával rekonstruálja a procedurális racionalitás által felvetett kérdéseket. Habermas a demokratikus jogállam deliberatív jogelméletének a *Faktizität und Geltung* című 1992-ben megjelent művében való kidolgozásával teremtette meg a konszenzus alapú döntést normaként tételező tanácskozó demokrácia teóriájának alapját, melyben a gyakorlati kérdések pártatlanul (semlegesen) ítéltetők meg és egyben racionálisan dönthetők el. Mindez a jog világában különös jelentőségre tesz szert, kivált ha a jogalkotásra (annak folyamatára) és részben a jogalkalmazásra, a jogi vita eldöntésére gondolunk. A luhmanni kritikán túl szívesen olvastam volna bővebben a szerző ez irányú elemzését. Szembeszökő ebben a fejezetben, hogy az idézett habermasi szövegek mennyisége jelentősen meghaladja az előző fejezetekben Schmitt, vagy Luhmann kapcsán olvasható idézeteket. Ugyanez igaz a nevezett klasszikusok nézeteit opponáló, vagy továbbgondoló szerzők téziseinek ismertetésére is. Mindezt a disszertáció érdemének tartom, s csupán azt sajnálom, hogy korábban ezzel a lehetőséggel, mely mondanivalójának kifejtéséhez további „hozzáadott értéket” biztosít, nem élt a szerző.

Az ötödik fejezetben kerül sor John Rawls igazságos döntést megalapozó felfogásának kritikai elemzésére. A méltányosságként felfogott igazságosság rawlsi koncepciója az 1971-ben megjelent *Az igazságosság elmélete* (Theory of Justice) című könyvében került kifejtésre. Rawls a döntés egyik sajátosságaként elemzi, hogy a legrosszabb eshetőségek fényében miként lehet a legkevésbé rosszat választani, miként lehet a minimum maximumát biztosítani („maxmin” szabály). Az igazságos társadalmi rend létrejöttében mindennek fontos szerepe van, ugyanakkor Karácsony szerint az 1993-ban megjelent *Political Liberalism* című munkája, melyet a fő művében tárgyalt egyes kérdések részletesebb kidolgozásának szánt, nem tekinthető egy általános

igényű politikai igazságosságelmélet kidolgozásának, hanem csupán a modern alkotmányos demokráciára vonatkozó teória megfogalmazásának. A fejezet végén két francia filozófus, Jacques Derrida és Jean-François Lyotard Rawls-kritikáját olvashatjuk. (Vö. 127 néhány oldal azért is érdekes, mert itt a jog világában jelen lévő döntési mechanizmus ábrázolásáról esik szó. Jó lett volna, ha Rawls elméleti alapvetésének jogra, a jogi döntés mivoltára vonatkoztatható megállapításait – a két említett teoretikushoz hasonlóan – a szerző még részletesebb elemzés tárgyává teszi.

Ezt követően, a hatodik fejezetben a fenomenológiai hagyományhoz kötődő két szerző kapcsán vizsgálja a mindennapi életben a racionalitás és döntés viszonyát. A mindennapi életben felmerülő döntési helyzetben megnyilvánuló racionális döntés és cselekvés Alfred Schütz-féle értelmezése önmagában is megmutatja a döntéshelyzet meglehetősen bonyolult viszonyrendszerét. Schütz rávilágít a döntési helyzetben megnyilvánuló konzervatív attitűdre, azaz, hogy a racionalitás többnyire nem jelent mást a hétköznapiakban, mint a tradicionális megoldás és cselekvés választását. A szerző a korábbiakhoz hasonlóan korrekt módon rekonstruálja a schützi elméleti magyarázatok lényegét, ugyanakkor hiányolom a mindennapi élet társas világában („életvilág”) az „interszubsztitívitas” viszonyai között lezajló döntési folyamat részletesebb elemzését és esetlegesen a jog, vagy éppen a politika világára vonatkoztatható értelmezését. E helyütt lett volna értelme a szerző által a másik emblemikus gondolkodóként szóba hozott Harold Garfinkel esküdtzéki működésre irányuló etnometodológiai kutatásait és megállapításait is bevonni a diskurzusba.

Fontos itt megjegyezni, hogy a döntésprobléma tárgyalása során az egyes hagyományok és kulcsszerzők elméleti alapvetéseinek egymás utáni tárgyalása mozaikszerűnek tűnik. Elemzésük, kritikai méltatásuk néha hermetikusan elkülönülve, egymásra alig reflektálva történik. Alkalmanként az az érzése az olvasónak, hogy különálló tanulmány-fejezetek füzérével áll szemben.

A doktori mű három utolsó fejezetében a szerző a döntésprobléma elmélettörténeti hagyományainak bemutatását követően a döntéseket befolyásoló leglényegesebb elemek analitikus vizsgálatára koncentrálnak. Az opponens számára talán a leginkább inspiráló hatású, minden szempontból továbbgondolásra készítő rövid fejezet a mű címét megismétlő – „Döntés és hagyomány” – rész. (Vö. 145-149. o.) A disszertáns itt a döntéseinkben megnyilvánuló „hagyomány” szerepét vizsgálja és két, egymással ellentétes – az ún. radikális/konstruktivista, illetve a konzervatív – „látásmódot” különböztet meg. A ténylegesen tapasztalható látásmódok a két „ideáltípusnak” is nevezhető változat valamilyen metszeteként érvényesülnek a valóságban. Az alig négy és fél oldalas eszmefuttatásban számos aktuális kérdés kerül terítékre, ugyanakkor az olvasóban hiányérzet keletkezik, mivel nagyon szívesen olvasta volna a szerző ez irányú részletkebe menő fejtegetéseit.

Ugyanilyen fontos az emlékezés (és részben a felejtés) döntést-befolyásoló hatásának a tanulmányozása, melyek adott esetben akár manipulatív impulzust is gyakorolhatnak a döntéshozókra. Nem beszélve a propaganda tömegkommunikációs eszközeiről, mellyel a döntést befolyásolókat előszeretettel élnek, illetve az „emlékezéspolitikai” pozitív, de igen gyakran negatív, érdekevezérelt hatásáról. Múlt – jelen – jövő az emlékezet horizontján folyamatként fogható fel, amelynek minden egyes eleme képes hatással lenni a döntéseinkre, akár „előretéknítő”, akár „visszatekintő”, vagy éppen „totális emlékezetéről” van szó. Az emlékezés és felejtés

összekapcsolódásának sajátos társadalmi jelenségeként elemzi a szerző az amnesztia kérdését, melyben a felejtés és a megbocsátás összekapcsolódik. A jog működésében egy formalizált jogi döntésről van szó, amelynek következtében egy „cselekvő múltbéli felelőssége a jogi amnesztia által nem enyészik el, hanem a jelenben veszi el jogi relevanciáját.” – majd igen helyesen így folytatja – „[A] jogi amnesztia nem jelenti szükségképp az igazságkérdés zárójelbe tételét [...], hanem csak a büntethetőséget teszi zárójelbe. [...] A jogi amnesztia nem kívánja feltétlenül, hogy társadalmi (politikai, erkölcsi) amnézia is legyen.” (158. o.) Mindehhez hozzátehető, hogy jogi (jogalkalmazói) döntésről lévén szó nélkülözhetetlen a döntés indokainak, az azt alátámasztó érveknek a nyilvánossága. Társadalmi érdek fűződik ahhoz, hogy az amnesztia ne jellemsen amnéziát, ezt pedig az indokok nyilvános megismerhetősége szolgálja.

Végül a döntés és a felelősség viszonyának, kapcsolatának elemzésekor két megkerülhetetlen jelenséget vizsgál a szerző. Még hozzá az „aluldeterminált” és az „alulinformált” helyzetben hozott döntés problémáját. Mindez felvet számos ismeretelméleti problémát és rámutat arra, hogy a döntési helyzet többnyire nem optimális feltételek között, kellő információ birtokában, hanem gyakran „kényelmetlen helyzetben” történik, nem beszélve a döntési helyzet összetett kontextusáról, mely annak redukciójával értelmezhető. Döntésről ugyanakkor akkor beszélhetünk, ha van döntési szabadság és csak ekkor vetődhet föl a döntésért való felelősség (szabadság – döntés – felelősség triásza) kérdése. A felelősség mindig felveti a személyes (individuális) elem közreműködését. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor – és erre a szerző részletesen rámutat – szembesülnünk kell a döntéssel kapcsolatos felelősség személyes elemének semlegesítését szolgáló megoldásokkal, így a normák tehermentesítő szerepével, a szervezeti döntéshozatallal, a diskurzus során előállt egyetértésből (Habermas) fakadó döntéssel, illetve John Kekes nyomán a kollektív felelősség lehetőségével. A személyes döntés semlegesítésének legnagyobb hatását „találmányaként” kerül megemlítésre – a már korábban is érintett – joguralom/jogállam jelensége. A jog és állam, az állam és polgára viszonyrendszerét meghatározó innováció a döntéshozatal olyan új perspektíváit vetítette előre, amely alaposabb elemzést is megérdemelt volna, már csak azért is, mert a politikai döntések világát befolyásoló újításról van szó. E tekintetben a két szféra viszonya és kapcsolódási pontjai beható elemzés tárgyává válhattak volna. A szerző ezen túl bemutatja a döntés semlegesítésének a további lehetőségei között a „szakértő” szerepének felértékelődéséből adódó következményeket, és a közelmúltban robbanásszerű fejlődésnek indult mesterséges intelligencia felhasználását a döntési helyzetekben, így az emberi gondolkodás algoritmizálhatóságának esetleges következményeit. Karácsony e helyen csupán a jelenségek szintjén elemzi az általa semlegesítő mechanizmusoknak nevezett jelenségeket. A mű végső megállapításaként a szerző a jogállam korlátozott relevanciájára utalva kijelenti, hogy a döntések semlegesítése nem lehet végső soron sikeres, hiszen „a felelősség nem semlegesíthető”.

6. A disszertáció kapcsán felmerült kérdések

A disszertáció olvasása során két kérdés fogalmazódott meg bennem. Az első: az 1933 tavaszán elfogadott ún. felhatalmazási törvény – mely eredetileg négy évig volt hatályban, majd 1943-ig azt kétszer is meghosszabbították, végül Hitler a törvény hatályát rendeletileg határozatlan idejűre módosította – jogelméleti szempontból, a schmitti értelemben „kivételes állapotnak” vagy szükségállapotnak minősíthető?

A másik kérdés a szerző által (is) említett – modern viszonyainkra oly jellemző – „eljogiasító” törekvésekre vonatkozik. A döntési helyzetben lévő jogalkotó miért hiszi, hogy adott kérdésben „a” jogi szabályozás jelenthet „megoldást”? A döntés meghozatala során miért nem veszik figyelembe az érintettek, hogy egy életviszony önmagában is komplex jelenség, melyet egyszerre szabályozhatnak erkölcsi, vallási, politikai, konvencionális stb. normák? A jogalkotói döntés racionalitásának egyetlen „mérceje”, hogy felszámolja az életviszonyok sokrétűségét?

III.

Összefoglaló megállapítások a doktori műről

A szerzőt feltétlen dicséret illeti meg a témakör szakirodalmának alapos feldolgozásáért, illetve a különböző irodalmi álláspontok értő és kritikus bemutatásáért. A disszertáns doktori művében magas szintű szakmai felkészültségéről számot adva, az alkalmazott módszerek megfelelő használatával alakította ki saját elméleti megközelítését. Megállapításai révén immár többet tudhatunk a döntésprobléma lényeges vonásairól, összetevőiről, egyes kultúrtörténeti vonatkozásairól. Karácsony András *Döntés és hagyomány* című disszertációja a hazai kortárs társadalomelméleti, politikai filozófiai, jogelméleti szakirodalom jelentős tudományos teljesítménye, amely alkalmas arra, hogy alkotó módon alakítsa a tudományos diskurzust. Mindezek alapján a doktori művet a nyilvános vita lefolytatására messzemenően alkalmasnak ítélem.

Miskolc, 2024. március 19.

Szabadfalvi József, DSc
egyetemi tanár